



SOCIO-HISTORICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF THE IDEOSPHERE OF SOCIETY

Nargiza Solieva

Associate Professor (PhD)

Sambhram University

ABOUT ARTICLE

Key words: society, ideosphere, socio-historical, community, culture, value.

Received: 13.03.25

Accepted: 15.03.25

Published: 17.03.25

Abstract: The article provides a scientific and theoretical analysis of the socio-historical foundations of the formation of the ideosphere of society and their development at the historical stages of the development of society, social relations, culture, scientific progress, and the evolution of spiritual values.

ЖАМИЯТ ИДЕОСФЕРАСИ ШАКЛЛАНИШИНИНГ ИЖТИМОЙ-ТАРИХИЙ АСОСЛАРИ

Наргиза Солиева

доцент (PhD)

Самбхрам университети

MAQOLA HAQIDA

Калит сўзлар: жамият, идеосфера, ижтимоий-тарихий, жамият, маданият, кадрият.

Аннотация: Мақолада жамият идеосфераси шаклланишининг ижтимоий-тарихий асослари ҳамда уларнинг жамиятнинг тарихий босқичлари, ижтимоий муносабатлар, маданият, илмий тараққиёт ва маънавий қадриятлар эволюциясида юзага келиши илмий-назарий таҳлил этилган.

СОЦИАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИДЕОСФЕРЫ ОБЩЕСТВА

Наргиза Солиева

Доцент (PhD)

Университет Самбрам

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: общество, идеосфера, социально-исторический,

Аннотация: В статье дается научно-теоретический анализ социально-

общество, культура, ценности.

исторических основ формирования идеосферы общества и их становления на исторических этапах развития общества, общественных отношений, культуры, научного прогресса, эволюции духовных ценностей.

Бугунги тараққий этган анъанавий давлатлар турмуш тарзига, ҳаёт даражасига, иқтисодий ривожланиш кўламига назар ташласак улар ўзларининг тарихий, миллий урф-одатлари, қадриятлари, дунёқарашлари ва диний эътиқодлари ўз миллий менталитетига мос равишда давлатчилик тизимини яратганлигининг гувоҳи бўламиз. Ана шу маънода биз бугун Янги Ўзбекистонни барпо этиш сари дадил одимлаётган эканмиз мамлакатимиз ривож, халқимиз истиқболи нафақат моддий-иқтисодий омилларга, балки жамият идеосферасига кўп жиҳатдан боғлиқ эканлигини ҳам чуқур ҳис қилмоқдамиз. Жамият идеосфераси жамиятнинг маънавий ва интеллектуал ҳаётини ифода этадиган катта тизимдир. Шу боисдан ҳам унинг таъсирчан кучини қалбдан ҳис қилишга эҳтиёж ортиб бормоқда.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганларидек, “Олдимизга қўйган улкан вазифаларни амалга оширишда бизучун куч-қудрат манбаи бўладиган миллий ғояни узлуксиз ривожлантиришимиз зарур. Сир эмаски, ҳозирги вақтда аксарият одамлар “мафкура” деган сўзга биров ҳадиксираб қарайди, уни демократик жамиятга бегона деб ҳисоблайди. Лекин биз мафкура деганда аввало, фикр тарбиясини, миллий ва умуминсоний қадриятлар тарбиясини тушунамиз. Шу муносабат билан таъкидлаб айтмоқчиман: биз барпо этаётган Янги Ўзбекистон мафкураси аввало инсонпарварлик, эзгулик ва бунёдкорлик мафкураси бўлади.

Жамият идеосфераси жамиятнинг маънавий тараққиётини ва унинг умумий қарашларини белгилаб берадиган асосий омиллардан биридир. Идеосфера нафақат жамият аъзолари ўртасида ҳамкорликни таъминлайди, балки ижтимоий ўзгаришларга илҳомлантирувчи восита сифатида ҳам ишлайди. Инсон ҳеч қачон ташки дунёдан ўзини қуршаб олган оламдаги ўзгаришлар, руй бераётган ходисалар, воқеа жараёнлардаги ажралиб қолган, уларни ҳис этмаган ҳолда, уларнинг таъсирисиз яшай олмайди. Халқлар, миллатлар, ижтимоий-сиёсий кучлар фаолияти туфайли содир булган турли ходиса ва жараёнлар одамлар онги, тафаккури ва дунёқарашига таъсир қилади. Ҳаётда мақсади, юксак ғояси, эзгу орзу-интилишлари бўлмаган инсон ва жамият аъзолари табиий эҳтиёжлар доираси билан чегараланиб, маънавий юксакликка эришиши кийин. Умумлаштириб айтганда, “Ҳар бир инсон мақсадсиз яшай олмаганидек ва умуман

жамиятнинг конкрет тарихий кўриниши – мамлакатлар ҳам мақсадсиз ва узоққа мўлжалланган стратегик режаларсиз яшай олмайди”.

Шу боисдан ҳам жамият идеосферасига муносабат жамиятимизнинг оддий фуқароларидан тортиб, олиму фузалоларигача бўлган барча аҳолини, мустақил фикрлаш, мушоҳада қилиш маданиятига эга бўлган кишиларни қизиқтирадиган масалага айланди, десак хато қилмаймиз.

Биобарин, телевидение, радио, оммавий ахборот воситаларидаги ижтимоий соҳа, маънавият, маърифат, ахлоқ масаласидаги мавзуларда у ёки бу даражада жамият идеосфераси ва уни шакллантиришга ҳаракат этилаётганлиги ҳам айтилиши ҳақиқатдир.

Инсоният тарихида жамиятлар ривожига идеосфера муҳим роль ўйнаган. Мафкуравий муҳит жамият мавжудлиги шароитида гоҳида бунёдкор, гоҳида вайронкор хусусиятларини намоён этиб келган. Мазкур хусусиятларнинг ўртасида фалсафанинг қарама-қаршиликлар бирлиги ва кураши қонуни асосида зиддиятли вазиятлар ҳам кўпинча содир бўлган. Мазкур зиддиятлар тараққиёт тамойили сифатида ҳам роль ўйнаган. “Жамиятдаги мавжуд идеосферани худди тирик организмдек тасаввур қилиш мумкин, у дунёга келади, ўсади, учрашади, кўпаяди, бошқа ғоялар билан тўқнашади, шунингдек, охир-оқибатда ҳалок бўлади”, деб таъкидлайди Б.Вебер.

Жамият идеосферасининг шаклланиши ва ижтимоий аҳамият касб этиши одамзоднинг пайдо бўлиши ва тараққий этиши билан боғлиқ.

Одамлар ҳаётга мослашиш, ўтроқ ҳаёт қурабашлагандан буён улар орасида индивидуал ва ижтимоий муносабатлар шаклланди ва сўнг идеосфера одамлар ва ижтимоий ҳодисалар ўртасидаги сон ва сифат фарқларини белгиловчи, куч ва имкониятлар белгиси сифатида қарор топади. Кимнингдир жисмоний жиҳатдан эпчил, бақувват бўлиши, кимнингдир мерган ва меҳнаткаш бўлиши, бошқаларнинг тадбиркор ва тажрибали бўлиши аста-секин идеосферанинг жамият маънавий ва интеллектуал ҳаётини ифода этадиган восита сифатида шаклланишига олиб келган.

Ижтимоий ҳаётнинг мураккаблашуви натижасида яқка шахс даражасидаги, имкониятидаги идеосфера гуруҳ, халқ, маънавий инсонларнинг билимлари, кадриятлари, эътиқодлари ва ғояларининг ривожланиши жараёнларида сайқалланиб, мазмун ва шакл касб этиб борган. Натижада халқ тараққиёти, ижтимоий муносабатларда жамият идеосфераси одамлар, халқлар, фаолият турларининг олдинга қараб ривож, маънавий идеалига мадад берувчи тушунчага айланган. Ким бўлмасин, қайси соҳа ёки фаолият тури бўлмасин ижобий ва маънавий тажриба, билим ва фазилат сифатида идеосфера деган тушунча мақомини олган. Шу тариқа жамият идеосфераси одамлар орасидаги инсонийлик

ва улуғворлик, донолик ва комилликни кўрсатувчи, одамларнинг мураккаб ижтимоий тажрибасида уларни тўғри йўлга бошловчи фазилат, ўғит, билим, тажриба ва идеал сифатида ижтимоий-тарихий аҳамият касб этиб борган.

Жамият идеосфераси шаклланишини бизнингча қуйидаги шартли босқичларга ажратиш мумкин:

Биринчи босқич – ибтидоий давр одамларининг табиат ва унинг ҳодисалари тўғрисидаги содда қарашлари. Бу инсоннинг табиатдан “ажралиб чиқишидан” бошланиб, эрампдан олдинги III-I асргача бўлган давр.

Иккинчи босқич – тарихда антик деб аталган даврда яшаган олимплар томонидан, кейинчалик турғунлик саналган ўрта асрларда тўпланган жамият ҳақидаги қарашлар. Эрампдан олдинги III-I асрлардан XIV асргача бўлган давр.

Учинчи босқич – шу пайтгача жамият ҳақидаги назариялар тўпланган жуда улкан фактологик материалларни янада бойитган буюк географик кашфиётлар даврида уларни системалаштиришга интилиш. Бошқача айтганда, уйғониш даври – XIV- XVIII асрларни ўз ичига олади.

Тўртинчи босқич – XVIII – XIX асрнинг бошларида, ижтимоий-гуманитар фанлар ютуқларининг мафкуравий ғоялар пайдо бўлишига туртки бериши –сиёсатшунослик фанининг мустақил фан сифатида пайдо бўлиши.

Бешинчи босқич – XIX асрнинг бошидан 1866 йилгача бўлган давр – эволюцион мафкуранинг шаклланиши ва қарор топиши, сиёсий тадқиқотлар чуқурлаштирилиб, жаҳон ҳамжамияти эътиборнинг кучайиши.

Олтинчи босқич – XX асрнинг 80-йилларидан ҳозирга қадар илм-фан мафкуравий илмлар ва қарашлар комплексида инсон омилини эътиборга олувчи системали таҳлил устуворлашиб, жамият тараққиёти мониторингининг амалга оширилиши.

Жамият идеосферасининг ривожланиш босқичлари эса бизнингча қуйидагиларни ўз ичига олади:

- Жамиятда шаклланган ва мавжуд бўлган ғоялар қабул қилиш.Бунда жамият аъзолари тарихий, диний ёки маданий анъаналар асосидаги ғояларни ўзлаштирадilar. Жамият мавжуд бўлган ғоялар асосида фаолият кўрсатади;

- Жамиятнинг илғор вакиллари тамонидан янги ғояларни илгари сурилиб, уларни мавжуд тузумга мослаштирадilar. Интеллектуал алмашинув ва инновациялар ушбу жараённинг асосини ташкил этади;

- Ижтимоий инқилоблар бўлиб туриши билан ҳам аҳамиятли.Бунда жамиятда мавжуд бўлган ғоялар жамият эҳтиёжларига жавоб бермай қолса, янги қарашлар

шаклланади. Бу эса ўз навбатида жамиятда инкилобий ўзгаришлар келиб чиқишига сабаб бўлади. Бу жараён тарихий жараёнлар давомида кузатилади.

Жамият идеосфераси ҳақида ингиз олими Ричард Докинс ўзининг “Худбин ген” асарида “идеосфера фикр дунёси учун биосфера ҳайвонот дунёси учун нима еканлигини англатади. Бизнинг цивилизациямиз идеосферадаги ғоялар курашидан келиб чиқади” - деган фикрни олдинга суриши билан аҳамиятли.

Жамият идеосферасини кўриб чиқишда бошиданок қуйидагиларни инобатга олишимиз керак. Бу жамиятнинг айнан бир соҳаси бўлиб, жамиятда ўзига хос вазифаларни бажарадиган, шу вазифаларни профессионал тарзда бажарадиган ва ўз ҳаётий эҳтиёжларини шу фаолият ҳисобига қондирадиган кўплаб одамлар, гуруҳлар ва ташкилотлар ташкил этади.

Александр Зиновьевнинг тушунчасида жамият идеосфераси-бу бутун жамият учун ягона ҳаётий белгини белгилайдиган, индивидуал шахслар ва одамлар гуруҳларининг онгли ҳаракатларини ягона каналга йўналтирадиган ғоялар, таълимотлар, шиорлар тўплами

Умумий олганда, жамият идеосферасининг шаклланиши жамиятнинг ижтимоий-тарихий тараққиётининг мураккаб жараёнлари билан узвий боғлиқ. Ушбу жараён жамиятнинг тарихий босқичлари, ижтимоий муносабатлар, маданият, илмий тараққиёт ва маънавий қадриятлар эволюциясида юзага келади.

Жамият идеосфераси шаклланишининг ижтимоий – тарихий асослари юзасидан қуйидаги назарий хулосаларни қайд этиш мумкин:

- Илк жамиятларда идеосфера маҳаллий ташкилий асосларга, жамоавий қадриятлар ва диний дунёқарашларга асосланган бўлади. Тотемизм, мифология ва қадимий урф-одатлар ғояларининг манбаи сифатида намоён бўлади;

- Ислом, буддизм, насронийлик ва бошқа динлар жамиятлардаги ғоявий қарашларни шакллантиришда асосий рол ўйнаган. Шу билан бирга, фалсафий тафаккур (масалан, Арасту, Форобий, Ибн Сино каби уламолар) жамиятнинг ғоявий ривожига катта таъсир кўрсатган;

- Миллий давлатчилик шаклланиши билан бирга мафкуравий ғоялар оммавий тус олади. Миллатчиликдан тортиб, социализмгача бўлган турли ғоявий йўналишлар жамият идеосферасини бойитди;

- Замонавий даврда ғоялар ва қадриятларнинг эркин ҳаракатланиши жамиятнинг идеосферасини универсаллаштирмоқда. Интернет ва ахборот технологиялари бу жараённи тезлаштириб, маданиятлараро мулоқотни кучайтишига олиб келмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси - Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёти, 2021. – 292-293 б.
2. Аҳмедов И.Н.Миллий ғоя шаклланиши, ривожланиши ва амал қилиш қонуниятларининг ижтимоий фалсафий таҳлили (Ўзбекистон мисолида) Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси автореферати самарқанд – 2020
3. Вебер Б. Энциклопедия относительного и абсолютного знания: -Москва, Гелеос, 2007. –с. 7.
4. Р.Докинс “Эгоистический ген” . М.: ООО “Издательство АСТ”, 2013 с.76
5. Зиновьев А. Идеология партии будущего. М.: Алгоритм, 2003 С.67